

Драгиша Д. Васић*

Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет

Оригинални научни рад

УДК 94(497.6):323.1(048.83)

DOI: 10.7251/SIC2407010V

ПРОМАШЕНА ИСТОРИЈА БОСНЕ (И ХЕРЦЕГОВИНЕ) ОБЈАВЉЕНА У КЕМБРИЏУ И ЊЕНЕ РЕЦЕНЗИЈЕ

Апстракт: Предмет критичке анализе је књига *A Concise History of Bosnia* (Сажета историја Босне) британске историчарке Кети Кармајкл. Издвојене су очигледне, бројне, разноврсне и крупне грешке. Уочена је главна теза књиге о „босанској цивилизацији“ у име које су у историји Босне (и Херцеговине) маргинализовани и дехуманизовани Срби и, у мањој мјери, Хрвати. Та теза припада оријенталистичком и/или балканистичком дискурсу који је у континуитету развијан од XIX вијека, а нарочито у вријеме пропасти Југославије и у постјугословенском периоду. Анализиране су и рецензије књиге, које су ријетке, имајући у виду углед издавача (Кембриџ јуниверсити прес), и углавном негативне.

Кључне ријечи: Кети Кармајкл, грешке, „босанска цивилизација“, балканизам, историјски ревизионизам.

---

*dragisa.vasic@ff.unibl.org

Престижни издавач Кембриџ јуниверсити прес објављује серију сажетих историја углавном земаља са свих страна свијета. У серији од до сада близу 50 књига кратке историје са постјугословенског простора добиле су Босна (и Херцеговина) и Србија. Српска интелектуална средина је 2023. године са занимањем пропратила објављивање *A Concise History of Serbia* аутора Дејана Ђокића, тренутно професора историје на Универзитету Мејнут у Ирској. Књигу је убрзо под насловом *Историја Србије: од раног средњег века до данас* превела Академска књига, издавач из Новог Сада.¹ За разлику од Ђокићевог дјела, много мањи интерес у српским и осталим постјугословенским земљама, а и шире, привукла је *A Concise History of Bosnia* (даље *Сажета историје Босне*).² Ова књига Кети Кармајкл, професорице на Универзитету Источна Англија у Великој Британији, није преведена иако је објављена 2015. године.

* * *

Кети Кармајкл претходно је писала о Словенији, национализму, геноциду, етничком чишћењу и сличним темама углавном са југословенског простора.³ *Сажету историју Босне* замислила је као неконвенционалан и интересантан спој политичке и културне историје, а у којој ће читаоцу пружити увид и у језик, обичаје, исхрану, као и у природне љепоте земље.

Читалац обично летимично прелиста књигу прије читања, тј. погледа њен садржај, илустрације, прилоге, индекс, библиографију. Већ такво прелиставање Кармајклине књиге запањује све оне који посједују елементарна знања о историји Босне и Херцеговине (даље БиХ). Читаоцу се намећу питања: Зашто се у наслову књиге изоставља Херцеговина, а у насловима поглавља негдје је уз Босну има, а негдје нема? Зашто је изостављена историја Босне у средњем вијеку? Зашто су у наслову поглавља „Босна, Херце-

¹ Dejan Djokić, *A Concise History of Serbia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2023); Dejan Đokić, *Istorija Srbije. Od ranog srednjeg veka do danas* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2023).

² Cathie Carmichael, *A Concise History of Bosnia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

³ Видјети: <https://research-portal.uea.ac.uk/en/persons/cathie-carmichael>

говина и Отоманско царство (1463–1912)“ стављени у исту раван, иако се и површним студирањем историје тог царства стиче сазнање о изразито централизованој држави у којој су пашалуци, међу којима и Босна, били просте административне јединице. Још чуднија у истом наслову је 1912. година као горња временска граница, јер је отоманска власт у БиХ *de facto* престала 1878. године, а аустроугарском анексијом 1908. године окончана је и *de iure*.

Збуњујуће су и карте средњовјековне Босне (стр. 17) и Босне под отоманском влашћу (24) на којима су уцртани данашњи већи градови, од којих неки нису ни постојали у назначеним периодима. На рељефној карти савремене БиХ (8) град који се званично зове Брод представљен је под некадашњим именом Босански Брод.

Сажета историја Босне илустрована је са 20 фотографија од којих су свега двије везане за хрватску компоненту те историје, и то за њену најмрачнију страну: поштанске марке из времена НДХ са ликовима Анте Павелића (77) и хрватског стражара на Дрини (77). Само једна фотографија се односи на српску компоненту историје БиХ, а и тај снимак из Бијељине споменика српским борцима палим у рату 1992–1995. године начињен је из таквог угла да позадину углавном испуњава џамија (142). Очигледно, муслиманске богомоље фасцинирају ауторку па се истичу на шест фотографија (25, 34, 142, 147, 173 и 186), а тек на једној (173), и то у позадини, видљива је православна црква, док католичке цркве и синагоге нису уопште заступљене. У књизи су и фотографије репрезентата исламске културе и отоманског наслеђа: старог муслиманског гробља (34), три моста (23, 25, 54) и града Почитеља (100). Призори из Сарајева су на шест фотографија (14, 34, 44, 54, 92, 147), три призора су из Мостара (25, 36, 158), по један из Зенице (113), Сребренице (173) и Вишеграда (23). Бањалуке, вијековима другог града по величини у БиХ и данас, стварно, главног града Републике Српске, нема на фотографијама. Од историјских личности из БиХ заступљени су рудар Алија Сиротановић (111) и политичар Алија Изетбеговић (178). На насловној страни је акварел сликара Исмета Ризвића из галерије Бошњачког института у Сарајеву. Кети Кармајкл је претходно, поред оста-

лих, објавила књигу о етничком чишћењу на Балкану⁴, а *Сажету историју Босне*, судећи по фотографијама, увелико је „чистила“ од свих сем њених муслимана/Муслимана/Бошњака.

Да оваква оцјена није престрога доказује индекс књиге, нарочито учесталост помињања насеља везаних првенствено за историју муслимана/Муслимана/Бошњака. Главни град Сарајево помиње се на 99 страница, а на другом мјесту (на 25 страница) је данас мала Сребреница. Мостар је присутан на 24 странице, најчешће у описима отоманског наслеђа (углавном Старог моста) и у цитатима путописаца са Запада, а Тузла је поменута на 19 страница. Бањалука је тек пети град у БиХ по помињању (на 16 страница).

На почетку књиге, налази се текст захвалности у којем је Кети Кармајкл истакла утицај коју су на њену синтезу имали радови 28 научника, умјетника и других личности, међу којима су свега четири историчара, и то изван БиХ. Иако је историја у наслову књиге, професорица са истока Енглеске у њеном писању ослањала се углавном на радове из разних научних и других области аутора са Запада, међу којима су најбројнији они са темама ратних злочина и етничких чишћења. Она се позивала на домаће историчаре, и то претежно на савремене муслиманске/бошњачке, само у темама од мањег значаја. Писала је историју БиХ без дјела Хамдије Крешевљаковића, Васиља Поповића, Хазима Шабановића, Анте Бабића, Хамдије Капићића, Ферде Хауптмана, Симе Ћирковића, Милана Васића, Марка Шуњића, Џевада Јузбашића... Полихистор Владимир Ћоровић у библиографији је само уредник издања мемоара проте Матеје Ненадовића. Најугледнији историчар у Сарајеву прије 1992. године Милорад Екмечић заступљен је у библиографији са свега једним мање познатим чланком. У наслову поглавља *Сажете историје Босне* наводи се устанак у Херцеговини и Босни 1875–1878. године, али у њеном научном апарату не налазимо запажене књиге Милорада Екмечића и Васе Чубриловића о том историјском догађају. Сва новија дјела које се на научан начин баве аустроугарском

⁴ Cathie Carmichael, *Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition* (London, New York: Routledge), 2002.

управом у БиХ имају у библиографијама монографију Томислава Краљачића о Калајевом режиму, али не и *Сажета историја Босне*. Енглеска историчарка је домаће историчаре, највише српске и југословенске, заобишла без ријечи објашњења.

Кети Кармајкл бавећи се историјом мултиконфесионалне и мултиетничке земље сврстала се на једну страну, углавном са те позиције селектовала је литературу, пропустивши, очигледно, да простудира њен велики дио. Једна од посљедица таквог приступа су бројне грешке. У то се увјеравамо већ прелиставањем „Хронологије догађаја босанске историје“, која се налази на почетним страницама књиге и замишљена је као њен користан додатак и нека врста апстракта. У првом хронолошком податку Кармајклова наводи да је 168. године прије нове ере „Илирија“, која је „укључивала савремену Босну“, освојена од Римљана.⁵ Али, поменуте године римски освајач поразио је Илирску државу у чијим границама је био само југоисточни дио данашње Херцеговине.⁶ Срби су, по Кармајкловој дошли у Босну послје њеног пада под отоманску власт 1463. године. Међутим, већ у првом помену Босне у историји у *Спису о народима* Константина Порфирогенита (X вијек) она је „земљица“ унутар граница Србије и насељена Србима. (Ово није прећутао Ноел Малколм у *Краткој историји Босне*, јединој синтези која се налази у библиографији књиге Кети Кармајкл.)⁷ Остале земље за које византијски цар и писац изричито тврди да су насељене Србима обухватале су углавном просторе данашњих Херцеговине и јужне Далмације и звале су се Захумље, Травунија и Паганија. Свједочење византијског аутора, чију поузданост историчари високо цијене, оспорава већ посвједочену тенденцију Кармајклове да што више сузбије присуство Срба у историји земље о којој пише. Ријешила га је на псеудонаучан начин – селекцијом података. Навела је само да Порфирогенит први пут у X

⁵ Тај податак поновљен је и у Уводу књиге на страни 10.

⁶ Danijel Dzino, „Imaging ‚Bosnia‘: Review of C. Carmichael, *Concise History of Bosnia*“, *Croatian Studies Review*, 11 (2015): 148; Ivo Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba* (Sarajevo: ANUBiH, Djela, knj. LXVI, Centar za balkanološka istraživanja, knj. 6, 1988), 22–74; Marijeta Šašel Kos, *Appian and Illyricum* (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2005), 288, 337–338.

⁷ Noel Malcolm, *Bosna: Kratka povijest* (Sarajevo: Buybook, 2000), 10.

вијеку помиње Босну изоставивши његове податке о Србима и српским земљама, а претходно написавши да су у деветом вијеку „Босанци“ примили хришћанство. Истом методом избачени су Срби и из титуле Стефана Твртка I Котроманића, па је он само „краљ Босне“. Поменути владар, по Кармајкловој, борио се у Косовској бици 28. јуна 1389. „под командом српског кнеза“ Лазара.⁸ Иначе, општепознато је да краљ Стефан Твртко I лично није учествовао у Косовској бици, а одред његове војске водио је војвода Влатко Вуковић. Ауторка је у „хронологији“ показала непознавање обима Бановине Хрватске створене 1939. године у Краљевини Југославији Споразумом Цветковић–Мачек. Од бројних, масовних и свирепих злочина у Другом свјетском рату, она у „хронологији“ издваја страдање католичких редовница са Пала („Дринске мученице“), а које су у Горажду „биле убијене од српске националистичке гериле или четника“. Иначе, власт НДХ је на својој територији прогнала или побила цјелокупно свештенство Српске православне цркве. Мучки су убијени и митрополит дабро-босански Петар, са сједиштем у Сарајеву, и епископ бањалучки Платон, а који су доцније канонизовани. Кармајклова из непознатог разлога наводи оснивање Друге пролетерске бригаде, иако је на територији Босне основана и Прва пролетерска бригада седамдесетак дана прије. „Хронологија“ књиге није поштеђена ни хронолошких нетачности. Тако је, по ауторки, принц Еуген Савојски 1699. године спалио Сарајево, мада се то догодило 1697. године. Њемачки напад на Дрвар био је, по њој, 7. маја 1944. иако су генерације Југословена у вријеме Титовог култа празновале, између осталог, тај догађај 25. маја (Дан младости). Промашен је и датум доношења првог устава Титове државе из 1946. године – умјесто 31. јануар наведен је 1. јануар.

⁸ Ауторка ту тврдњу детаљније образлаже на стр. 12, гдје сазнајемо да јој је извор елегија албанског писца Исмаила Кадареа написана 1998. године у јеку албанске буне на Косову и Метохији против власти Србије.

* * *

Грешке разних врста ређају се кроз цјелокупан садржај књиге. Честе су у цитатима на језику који се у југословенско доба називао у БиХ српско-хрватским/хрватско-српским, а потом српским, хрватским и босанским.⁹ Тако је партизански поздрав, по Кармајкловој, гласио: „Смрт фашизму, слобода народу!“ (86) Надимак југословенских партизана који су претходно учествовали у Шпанском грађанском рату (1936–1939) по енглеској историчарки је „Шпанец“ умјесто „Шпанац“. (112) Британска историчарка спојила је језичку и чињеничне грешке у тврдњи да „огромна већина“ становника Босне говори „варијанту босанског“ звану „неоштокавиан ијекавски“. (16) На 139. страни тврди да се на попису 1991. године већина становништва изјаснила да говори босански језик. Лако доступни резултати пописа становништва битно су другачији.¹⁰

Велики је број грубих грешака чињеничне природе. По Кармакловој су Ћирило и Методије покрстили Босну у шестом и седмом вијеку. (11) Али, њихов живот и мисионарско дјеловање далеко од Босне било је у деветом вијеку. Стјепан Томашевић, посљедњи владар средњовјековних држава Србије и Босне (ово прво Кармајклова прећуткује) убио је свог оца краља Стјепана Остоју, тврди енглеска историчарка. (13) Отац Стјепана Томашевића (1461–1463) био је краљ Стјепан Томаш Остојић (1443–1461). Позивајући се на књижевника Ивана Ловреновића, Кармајклова средњовјековном друштву у Босни приписује висок ниво индивидуалности и секуларизма. (13) Несумњиво да су за неолибералну идеологију XXI вијека то пожељ-

⁹ Називање језика босанским код већине Срба и Хрвата доживљава се као узурпација имена заједничке домовине у сврху политике унитаризације БиХ.

¹⁰ По попису из 1991. године од укупно 4.377.033 становника БиХ њих 1.631.991 или 37,29% изјаснило се да говори поменути језиком. Према резултатима пописа становништва из 2013. године, чија методологија је спорна, од 3.531.159 становника њих 1.866.585 или 52,86% изјаснило се да говори „босанским језиком“, што се увелико подудара са бројем становника који су се изјаснили као Бошњаци (1.769.592), Босанци (37.110) и Муслимани (12.121). („Etnička obilježja stanovništva Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, домаћinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava“, *Statistički bilten*, 22 (Sarajevo: Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, oktobar/listopad 1993), 12; <https://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=2> (преузето 13. 2. 2024))

не вриједности, али не и за средњовјековно „доба вјере“. Анахронизам¹¹ можда није гријех за књижевнике, али га се историчари морају чувати. Сарајево, Јајце и Травник су, по ауторки, били сједишта („главни градови“) Босанског пашалука. (25) Међутим, Јајце то није било, али јесте Бањалука, и то након оснивања те административне области. „Ризванбеговић је владао Босном као везир“, пише Кети Кармајкл; (37) владао је Херцеговином, која је од 1833. до 1851. године издвојена из Босанског пашалука у засебан пашалук. Књижевник Петар Кочић није био члан Младе Босне, као што се у књизи тврди. (51) Младобосанац је био Гаврило Принцип, али у затвору у Сарајеву због велике удаљености није могао чути детонације граната током битке на Церу 1914. године, како погрешно наводи Кармајклова.¹² (55) Она пише да је сарајевски лист *Народна одбрана* поредио антисрпске демонстрације послје атентата 1914. године са руским погромима, (56) иако новине под тим називом у Сарајеву никада нису штампане. Члан 135. Видовданског устава, само по Кармајкловој, „афирмисао је постојање босанске политике од средњег вијека“. (61) Преузела је из југословенске комунистичке историографије тезу о седам офанзива у Другом свјетском рату против Титових партизана, гријешећи тврдњом да је прва од њих изведена на планину Козару почетком 1942. године. Прва офанзива била је, по поменутој историографији, на „Ужичку републику“ у Србији у јесен 1941, а у вријеме које помиње ауторка трајала је друга у Источној Босни. Вермахт и оружане снаге НДХ предузели су казнену експедицију на партизана и српски народ Козаре средином 1942. године. (87) Равна Гора, зараван планине Суворор у Србији, била је дуго средиште антифашистичког покрета отпора који је водио генерал Драгољуб Михаиловић. За Кармајклову Равна гора је у Босни. (102) По њој, „паралелна, Српска Република Босна и Херцеговина формирана је 7. априла 1992. (и у августу је прозвана Република Српска)“.

¹¹ „Анахронизам је наметање савремених идеја и начина размишљања прошлости“. (Jeremy Black, Donald D. MacRaild, *Studying History* (Hong Kong: Palgrave Macmillan, 2000), 117; Džeremi Blek, Donald M. Mekrejld, *Izučavanje istorije* (Beograd: Clio, 2007), 144)

¹² Кармајклова се позива на књигу Ребеке Вест, која јасно пише да се ради о борбама након преласка српске војске у Босну преко Дрине. (Rebecca West, *Black Lamb an Grey Falcon: The Record of a Journey t hrough Yugoslavia in 1937* (London: Macmillan & Co. Ltd, 1946), 384)

(140) „Република српског народа у Босни и Херцеговини“ проглашена је 9. јануара 1992. године, а првим уставом из фебруара те године дефинисана је као Српска Република Босна и Херцеговина, док је званично постала Република Српска у септембру исте године.¹³ „Армијом босанских Срба“ командовао је, пише Кармајклова, „комунистички генерал“ Ратко Младић. (140) Он је прије пада комунизма био официр Југословенске народне армије, али не и генерал. Читалац из излагања Кармајклове стиче погрешну представу да је Радован Караџић, први предсједник Републике Српске, прије бављења политиком био и тренер фудбалског тима. (144) Тунел који је у рату 1992–1995. године повезивао муслимански/бошњачки дио Сарајева са територијом под контролом Изетбеговићевих оружаних снага изван града није водио до аеродрома, као што пише британска историчарка, већ је био ископан испод његових писти. (145) Хрватска заједница Херцег-Босна формирана је у јесен 1991, а не у сљедећу зиму како пише у књизи. (166) Сусрет у Грацу (Аустрија) између вођа Срба и Хрвата у БиХ Радована Караџића и Мате Бобана био је 1992. године, а не 1993. (166) Према Дејтонском миру из 1995. године предвиђена је Установа високог представника, али не „високог представника Европске уније“. (170) Конвертибилна марка као валута замијенила је 1998. године босанскохерцеговачки динар, динар Републике Српске и хрватску куну, а не „босанску марку“ како је наведено у књизи. (175)

Ауторкино слабо познавање свакодневног живота, менталитета, цјелокупних односа и атмосфере људи и земље о којима пише јарко освјетљавају сљедеће неосноване тврдње: Срби су у вријеме социјализма носили „титову капу“ са малом црвеном звијездом, а муслимани су преферирали беретку (101); Срби у вријеме Рамазана не једу свињетину у знак поштовања према сусједима Муслиманима (32); Подмилачје, католичко светилиште код Јајца, мјесто је ходочашћа припадника свих религија (121); муслиманске и католичке жене имају заједничку традицију тетовирања (31). Судећи по Кармајкловој, али само по њој, свима у БиХ својствен је ко-

¹³ Предраг Лозо, „Република Српска – име, догађаји и историјски процеси“; *Српски историјски часопис*, 3/4 (2021): 164–193.

совски завјет. (66) Она на 30. страници књиге пише о гулама, гусларима и познатом Филипу Вишњићу везујући их за Србе, а онда додаје: „Можда је ово један од разлога зашто је амерички стил реп прихваћен у савременој Босни од извођача као што је Едо Маајка (право име Един Осмић, напомена Д. Д. В.) поријеклом из Брчког (...).“¹⁴ Гусле се не свирају у муслиманским/бошњачким и хрватским срединама.

У књизи су честе непровјерене, недоказане, паушалне или слабо поткријепљене тврдње. На примјер: УДБ¹⁵ је извршила атентат на Павелића (104);¹⁶ Алија Изетбеговић је служио у Ханџар дивизији (106); „Босна је била погођена природном катастрофом 1969, када је земљотрес разорио цркву у Бањалуци.“¹⁷ (110) Народни фронт Југославије након Другог свјетског рата био је попут Народног фронта у Шпанији 1930-их година (112); Фикрет Абдић је био „ривал“ Алији Изетбеговићу на изборима у БиХ 1990. године (128)¹⁸...

* * *

Очигледне, бројне и крупне грешке бациле су у засјенак основну тезу књиге: Босна је земља јединственог националног, политичког, културног и језичког наслеђа, (2) које Кети Кармајкл назива „Босанска цивилизација“. Она у предговору пише: „Ја у књизи користим термине: ‚муслиман‘, ‚католик‘, ‚јевреј‘ и ‚православац‘, као и ‚Ром‘, ‚Влах‘, ‚Бошњак‘, ‚Хрват‘ и ‚Србин‘. Преферирам да их једноставно зовем Босанци и без намјере

¹⁴ Данијел Џино, у приказу *Сажете историје Босне* под насловом *Имагинарна „Босна“* пише да ово не завређује коментар. У његовом приказу видјети и о Кармајклином погрешном поређењу тетовирања муслимана и католика. (31) (D. Dzino, Ibid); Едвард Халет Кар тврди: „Историја се не може писати уколико историчар не успе да оствари неки вид контакта са начином мишљења оних о којима пише.“ (E. H. Carr, *What is History?* (Penguin Books UK, Second Edition, 1987), 24; Edvard Halet Kar, *Šta je istorija?* (Čačak – Beograd: Gradac, 2001), 22)

¹⁵ Управа државне безбједности била је Титова тајна полиција.

¹⁶ Атентат је извео Благоје Јововић, четнички емигрант у Аргентини.

¹⁷ Мисли се на римокатоличку катедралу. Кармајклова не помиње људске жртве и силна материјална разарања у Бањалуци и околини. Видјети: Nikola Ožegović, „Zemljotres u Banjaluci i Bosanskoj Krajini 1969. godine“, *Istorija 20. veka*, 40 (2/2022): 495–512.

¹⁸ Оба су били кандидати Странке демократске акције.

ступања у есенцијалистичку дискусију.¹⁹ (стр. XIX) У закључном поглављу наводи: „У овој књизи, ја сам расправљала да посебна босанска цивилизација још постоји упркос рату, учвршћивању унутрашњих граница и наднационалних лојалности (...). Штавише, ова засебна цивилизација се континуирано открива кроз језик, културу и менталитете.“ (189–190)

Кармајклова је поред политичке историје писала културну историју Босне (и Херцеговине). Познавалац те историје, у првом реду књижевних дјела у којима се дубоко понире у суштину битисања човјека и друштва на овим просторима у прохујалим стољећима, брзо ће уочити бесмисленост Кармајклине тезе о „Босанцима“ и „Босанској цивилизацији“. Британска историчарка признаје Иви Андрићу да је најбољи овдашњи романијер, али из његовог стваралаштва издваја: докторску тезу, у којој је он образложио неповољну оцјену „духовног живота у Босни под утицајем турске владавине“; одломак из романа *На Дрини ћуприја* о турском кажњавању набијањем на колац; и причу о мржњи у Босни – *Писмо из 1920. године*. Муслимански/бошњачки критичари селективним цитатима углавном из тих дјела образлажу своју оцјену да једини југословенски нобеловац није адекватно представио друштвене односе у Босни и припаднике њихове заједнице.²⁰ Кармајклова у тексту захвалности међу ауторима који су утицали на њу од књижевника једино издваја Мака (право име Мехмедалија) Диздара, чијим цитатом завршава своју историју Босне – „Ваља нама преко ријеке“. (190)

Кармајклова настоји истаћи блискост и јединство „Босанаца“ и тамо гдје их у бити није било. Тако пише о аустроугарској окупацији БиХ 1878. године: „Заједно Срби и Муслимани су пружили отпор освајачу, другим ријечима, осамдесет посто становништва Босне.“ (40) Неку страницу раније наводи да су се католици придружили устанку православних сељака

¹⁹ Данијел Џино напомиње да би били на веома опасном терену ако би у хипотетичкој *Сажетој историји Велике Британије* написали реченицу: „Ја у књизи користим термине: ‚Енглеz‘, ‚Шкот‘, ‚Велшанин‘, ‚Ирац‘, ‚Пикт‘, ‚Брит‘, ‚Англ‘, ‚Индијац‘, ‚Пакистанац‘ или ‚Саксонац‘. Преферирам да их једноставно називам Британци и без намјере ступања у есенцијалистичку дискусију.“ (D. Dzino, Ibid, 145)

²⁰ Видјети: Zoran Milutinović, *Bitka za prošlost: Ivo Andrić i bošnjački nacionalizam* (Beograd: Geopoetika, 2018).

у Херцеговини. Заједнички наступи припадника двије, а и да не говоримо о три конфесије у БиХ, у правилу су били ријетки, нису били масовни и брзо су малаксавали. Поменуто 1878. године готово сви католици били су срећни због успоставе власти претежно католичке Аустро-Угарске, док је огромна већина православних Срба била разочарана неуспјехом свог устанка и била свјесна да само мијења господаре. Оружани отпор аустроугарској окупацији пружили су углавном муслимани, међу којима је узмицање Турске, доживљаване као властите државе, личило на смак свијета.²¹

Кармајклова је у сврху снажења тезе о „Босанској цивилизацији“ изједначила историју муслимана/Муслимана/Бошњака са историјом цјелокупне БиХ. Остале народе, првенствено Србе, који су чинили већину становништва у БиХ од првог пописа 1879. године под аустроугарском управом до пописа из 1971. године (чињеницу коју у књизи уопште није презентовала), мало помиње, а и тада углавном у негативном контексту. Такву, бошњачку БиХ у данашњим границама пројектовала је у средњовјековно, османско, аустроугарско и југословенско доба не уклапајући је у контексте тих империја и држава. Идеализовала је доба Титове Југославије (1945–1990), када је БиХ постојала као федерална јединица. Средином тог периода, комунистичка власт је, поред Срба и Хрвата, промовисала Муслимане у засебан народ. У *Сажетој историји Босне* недостају контекст пропасти комунистичке Југославије и паралела са пропашћу других многонационалних посткомунистичких држава. (128) Тада се из Кармајклиних „Босанаца“ волшебно издвајају Срби и Хрвати као агресори на БиХ. У рату који је слиједио, жртве су, по британској историчарки, готово једино „Босанци“, а злочинци су Срби, понекад и Хрвати. Главни узрочници и протагонисти зла су Слободан Милошевић, ЈНА и српски националисти који су, по њој, оживили четничку идеологију. (133) „За вријеме док су Босанска влада и њене присталице савладали шок од понашања њихових сународника“, пише професорица са универзитета у близини Норича, „они су изгубили своју земљу. Изостанак међународне интервенције у раним годинама конфликта онемогућио је истински повратак на пређашње стање.“ (134)

²¹ Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, 2 (Београд: Просвета, 1989), 329.

Кети Кармајкл беспштедно се обрачунава са свима који се не уклапају тезу о „Босанској цивилизацији“, тј. унитарној БиХ. Ево како она на почетку закључног поглавља књиге стигматизује цијели један народ у БиХ без изузетка: „Тачно 50 година након врхунца Независне Државе Хрватске, Република Босанских Срба створена од Радована Караџића и Ратка Младића имала је највећи обим. Срби су харали Босном прогонећи, силујући и убијајући локално становништво.“ (171) „Стварање велике српске и велике хрватске државе било од усташа било од босанских Срба вршено је или покушавано геноцидом.“ (171) „Срби су обновили стари план етничког чишћења из Другог свјетског рата за вријеме којег су босански муслимани нападани од српских националиста.“ (171) Кармајклова своје читаоце упознаје са медијским и другим представама српских војника у грађанском рату у БиХ (1992–1995), повремено их и сама заступајући, као: одметника од демократске власти, „планинских људи“, машина за убијање за које нису важили закони, а који су силовали, прогонили, затварали у логоре, „везивали за тенкове и моторна возила и повремено убијали“. (142–145) Италијански филозоф Доменико Лосурдо написао је у књизи *Историјски ревизионизам* да у „временима жестоких сукоба увијек присуствујемо некој врсти реципрочне екскомуникације из цивилизације (то је бит процеса деспецификације). Дихотомија пријатељ/непријатељ тежи поистовјеђивању с дихотомијом цивилизација/варварство.“²² „Стигматизација ‚варвара‘ постиже се и тако да се скрене пажња на њихову ‚свирепу праксу‘. Дехуманизација се врши ‚измишљањем ‚звјерстава‘, односно њиховим увећавањем и ширењем, те једностраним тумачењем окрутности које су заиста почињене.“²³ Сада је јасно и зашто су Срби и Хрвати непропорционално својој бројности и историјским улогама тако мало присутни на страницама *Сажете историје Босне* прије 1992. године: варвари се бришу из историјске слике остајући видљиви на њој углавном као звјери.²⁴

²² Domenico Losurdo, *Historijski revizionizam: Problemi i mitovi* (Zagreb: Prosvjeta, 2017), 71.

²³ Исто, 163; О дехуманизацији Срба крајем XIX и XX вијека у „научним“ интерпретацијама западних аутора видјети: Miroslav Svirčević, „Philip J. Cohen, Serbia's Secret War: Propaganda and the Deceit of History. Texas A & M University Press, 1996, pp. 264.“; *Balkanica*, XLII (2011): 222.

²⁴ Исто, 122.

Проблеме за дехуманизаторе Срба представљају њихова силна страдања у ратовима на крају XX вијека, а нарочито у Другом свјетском рату. Ту историјски ревизионисти, као Кети Кармајкл, посежу за умањивањем, релативизовањем или прећуткивањем. Она помиње стотине хиљада убијених Срба у НДХ, али у свега неколико реченица, док је надугачко и нашироко описала филм *Стража на Дрини*, као и ондашњи положај муслимана. (72–79) Наведене бројеве страдалих није поткријепила позивањем на поуздане статистичке изворе, већ их је преузела из непоуздане литературе и то више процјене за муслиманске, а ниже процјене за остале жртве. Муслимана је у рату 1992–1995. године, по британској историчарки, избјегло или расељено око два милиона, иако се према подацима пријератног пописа становништва из 1991. године, објављених у ратном Сарајеву 1993. године, припадницима нације Муслимани изјасило 1.898.963 становника БиХ.²⁵ Највеће страстиште у историји на овим просторима је концентрациони логор Јасеновац у НДХ. Ту Кармајклова бира доње процјене: на 80. страници наводи 70.000 убијених „Срба, Јевреја и осталих „државних непријатеља“, да би већ на сљедећој страници повећала број истих жртава на „више од 80.000“. Број жртава злочина у Јасеновцу је, по рачуници британске историчарке, више од десет пута већи у односу на број жртава злочина у Сребреници 1995. године. Али, потоње жртве су вишеструко вредније за њу па босанском мјесту које послѣ Сарајева најчешће помиње у књизи посвећује потпоглавље под насловом: „Сребреница: геноцид прерушен у рат“ (151–157), док о Јасеновцу пише на двије странице.

Очекивано је да ауторка која је претходно писала књигу о етничком чишћењу опише прогон Срба из Крајине 1995. године и страдање више од 60.000 Срба са Козаре 1942. године, као најизразитије примјере ове жалосне историјске појаве. Страдање Козарчана, нарочито дјецe, тако је масовно, многострано и трагично да је од Другог свјетског рата до данас неисцрпна тема културних стваралаца. Кармајклова у књизи која се умногоме бави културном историјом не помиње: фотографије Жоржа Скригина, поему Скендера Куленовића, роман Младена Ољаче, споменик Душа-

²⁵ „Etnička obilježja stanovništva Bosne i Hercegovine...“, 10.

на Цамоње, филмове Вељка Булајића, Мидхата Мутапџића, Дане Будисављевић... У ствари, Кети Кармајкл у књизи ниједном ријечју не помиње ни страдање козарачке дјеце ни осталих Срба, већ описује исељавање села „око Козаре која су деценијама била насељена Нијемцима“! По њој, Нијемци су прогнани из својих села, а у њихове куће су се касније уселили партизани. У истом пасусу наводи да је „босански Србин“ Васо Чубриловић, историчар, утицао на формирање „политике крајње нетолеранције према припадницима националних мањина“. (102) Иначе, по уговору између влада НДХ и Трећег рајха потписаног септембра 1942. са простора Босне исељено је 17.363 Нијемца. У њихове куће требало је населити Хрвате са југа Трећег рајха.²⁶

* * *

Зашто *Сажета историја Босне* професорице са угледног енглеског универзитета, објављена у издавачкој кући славног Универзитета у Кембриџу, има изражене карактеристике пристрасности, политизованости, произвољности, површности, погрешности и, све у свему, промашености?

У одговору на ово питање важно је истаћи да интерпретација Кармајклове није изолован случај. Слични ревизионистички приступи, перцепције и садржаји карактеришу интерпретације историје постјугословенских народа и земаља у радовима бројних савременика са Запада. Плима таквог приступа историји нагло је нарастала од почетка посљедње деценије ХХ вијека у вријеме ратова за југословенско наслеђе када се овај простор увелико нашао у жижи пажње научне, културне и политичке јавности, али и цјелокупног јавног мњења широм свијета. Ради задовољења нараслог интереса брзо су гомилани бројни (пара)историографски радови. Они су били у функцији остварења идеолошких и политичких интереса побјед-

²⁶ Marica Karakaš Obradov, „Dobrovoljna i prisilna preseljenja u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata i porača“ (Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011), 194; Видјети и: Slobodan Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945. godine* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1981); О размјерама страдања Срба из Поткозарја читалац сем из радова југословенске и српске историографије може да се упозна из чланка: Nikica Barić, „Kozara 1942. – sudbina zarobljenika, civila i djece“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, XI, 22 (2/2016): 53–111.

ника у Хладном рату, а који су се увелико подударали са циљевима националних пројеката у малим југословенским републикама и покрајинама.²⁷ Моћне државе Запада (САД, уједињена Њемачка, Велика Британија, Француска) подржале су прије или касније, мање или више, растурање Југославије и ставиле се наспрам српске стране у ратовима за југословенско наслеђе. Основни правац те политике нису мијењале ни у послеријатним деценијама. У БиХ су подржавале углавном политику унитаризације, то јест националну политику главних муслиманских/бошњачких политичких снага. Ту је извориште ревизионизма историје БиХ, као политички и идеолошки мотивисаног прекрајања историје. Херцеговина се обично искључује из назива земље ради њене што веће унификације и повезивања са народом који је 1993. године прозван Бошњацима.

Историје БиХ ширег замаха на Западу су прије Кети Кармајкл писали: Ноел Малколм, Роберт Дониа, Марко Атила Хор.²⁸ Њихове интерпретације као и интерпретације бројних других западних и бошњачких аутора карактеришу: настојање да се у прошлости што дубље и што чвршће утемељи идентитет Бошњака (раније муслимана/Муслимана), изједначавање историје Бошњака са цјелокупном историјом БиХ; откривање некакве „Босанске цивилизације“, „босанског менталитета“, „босанског духа“, „босанства“, које у вјековном континуитету прожима друштво БиХ; маргинализовање Срба и Хрвата; искорјењивање Срба из средњовјековне историје, а компромитовање и минимизовање њихове историјске улоге у каснијим периодима.²⁹

²⁷ Драгиша Д. Васић, „Модерно истраживање микроисторије на примјеру једне балканске заједнице“ између научног сазнања и идеолошке склоности и политичке лојалности“, у зборнику: *Квантитативна и квалитативна истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама – стање и перспективе* (Бања Лука: АНУРС, 2023), 167.

²⁸ N. Malcolm, *Bosna. Kratka povijest...*; Robert J. Donia, John V. A. Jr. Fine, *Bosna i Hercegovina: Iznevjerena tradicija* (Sarajevo: Institut za istoriju, 2011); Marko Attila Hoare, *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu* (Zenica: Vrijeme, 2019).

²⁹ Видјети: Milorad Ekmečić, „Shorter History (Noel Malcolm, Bosnia. A Short History. Macmillan, London 1994, pp 332)“, *Dialogue*, 15, (4/1995): 52–58; Miroslav Svirčević, „Robert J. Donia & John V. A. Fine, Jr., Bosnia and Hercegovina. A Tradition Betrayed, New York: Columbia University Press, 1994. Pp. 318. Robert J. Donia, Sarajevo: A Biography. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006, pp. 435“, *Balkanica*, XXXVIII (2008): 277–283; Душан Т. Батаковић, „Нови ревизионизам и стари стереотипи? Историографија о Србима и Србији након 1991.

У бујици те „брзописне“ историје највише утицаја имала је *Кратка историја Босне* објављена ратне 1994. године под именом оксфордског професора и колумнисте *Дејли телеграфа* Ноела Малколма.³⁰ У БиХ се још увијек продаје превод на чијим корицама је испод наслова штампана реченица: „Изванредна књига, дјело изузетне учености“. Као њен аутор није потписан ниједан познати научник или научница, већ чувена политичарка Маргарет Тачер. Историчари који у данашње вријеме пишу о БиХ са научним претензијама Малколмову књигу не уврштавају у библиографије својих радова.³¹ Међу 28 личности којима се Кармајклова захваљује на почетку *Сажете историје Босне* нема Малколма.

Едвард Халет Кар у класичном дјелу *Шта је историја?* пише: „Требало би да проучите историчара, прије него што почнете да проучавате чињенице.“³² Слиједећи ту препоруку, могуће је уочити мотиве пристрасности поменутих британских и америчких историчара у њиховој политичкој оријентацији, личним везама, материјалној и другој користи. У политичким и „научним“ наступима заједнички су им изразити пробошњачки и антисрпски ставови. Ноел Малколм је током рата био аутор бројних текстова у британским и другим западним медијима наклоњених муслиманској/бо-

---

године“, *Глас CDXXVIII Српске академије наука и уметности Одељење историјских наука*, 18 (2018): 149–171.

³⁰ Noel Malcolm, *Bosnia. A Short History* (New York: New York University Press, 1994); N. Malcolm, *Bosna. Kratka povijest...*; M. Ekmecic, „Shorter History...“, 52–58; Jovo Bakić, *Jugoslavija: razaranje i njeni tumači* (Beograd: Službeni glasnik, 2011); Z. Milutinović, *Ibid*; Драгиша Д. Васић: „Муслиманска/бошњачка историографија о устанку Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878.“, у *Зборник радова Устанак Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878. године (Поводом 140 година од подизања устанка)* (Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, 2016), 45–63.

³¹ На примјер, изостављена је и у библиографији књиге америчког историчара Макса Бергхолца *Насиље као генеративна сила: идентитет, национализам и сјећање у једној балканској заједници*, која је задњих година привукла приличну пажњу. (Max Bergholz, *Nasilje kao generativna sila: identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici* (Sarajevo, Zagreb: Buybook, 2018)); Као што је у вријеме грађанског рата у БиХ објавио њену историју, Малколм је за вријеме агресије НАТО на Савезну Републику Југославију 1999. године написао антисрпску и проалбанску *Кратку историју Косова*. (Noel Malcolm, *Kosovo: Kratka povijest* (Sarajevo: Dani, 2000). Изабран је за предсједника Босанског института у Лондону, предсједника Англо-албанског друштва и члана Академије наука и умјетности Косова.

³² E. H. Carr, *Šta je istorija?...*, 21; E. H. Carr, *What is History?...*, 23.

шњачкој ратној политици, а у којима је, између осталог, тражио укидање ембарга на извоз оружја у БиХ. Марко Атила Хор је у медијским наступима заговарао рушење дејтонског поретка у БиХ и оружану акцију против Републике Српске.³³ Он и Роберт Дониа били су сарадници тужилаштва у Међународном кривичном суду за бившу Југославију. На бошњачкој страни босанскохерцеговачког троугла обасути су наградама и признањима: Дониа је члан Академије наука и умјетности БиХ; Хор је ангажован као професор на једном универзитету у Сарајеву. Уочена је веза Ноела Малколма са оснивачем Бошњачког института Адилом Зулфикарпашићем, којега прати глас да се обогатио у емиграцији у вријеме Хладног рата трговинском оружјем.³⁴ Кармајклова у предговору међу личностима коју су на њу највише утицале у изради историје Босне издваја и Зулфикарпашића. Тај утицај је очигледан у оцјени политичког дјеловања Алије Изетбеговића на страницама њене књиге. (128, 130–131)

* * *

Описане интерпретације историје БиХ припадају дискурсу који је углавном диктиран из центара политичке и друге моћи на Западу. За разумијевање суштине тог дискурса могуће је примјенити већ конструисане

³³ Muamer Tanović, „Marko Attila Hoare: Pripremiti vojni odgovor protiv secesije RS-a“, <https://balkans.aljazeera.net teme/2022/1/4/hoare-probosanske-snage-trebaju-pripremiti-vojni-odgovor-protiv-secesije-rs-a>, 4. 1. 2022 (preuzeto 9. 7. 2023); Marko Attila Hoare: „Bidenova administracija će nastaviti anti-BiH politiku sve dok se postojeći bh. poredak ne uruši“, 24. 1. 2024, <https://izdvojeno.ba/marko-attila-hoare-bidenova-administracija-ce-nastaviti-anti-bih-politiku-sve-dok-se-postoje-ci-bh-poredak-ne-urusi>, (preuzeto 16. 2. 2024); Jerko Bakotin, „Robert Donia: Karadžićevo naslijeđe predstavlja pobjedu populističkog nacionalizma“, 2. 6. 2020, <https://www.portalnovosti.com/robert-donia-karadzicevo-naslijedje-predstavlja-pobjedu-populisticog-nacionalizma> (preuzeto 17. 2. 2024)

³⁴ Малколм се на страни ххх у књизи *Кратка историја Косова*, објављене у вријеме агресије НАТО на Савезну Републику Југославију 1999. године, захваљује адвокату Ахмеду Жилићу из Сарајева, који је био члан управе странке Муслиманско-бошњачке организације. Ту странку је Зулфикарпашић са академиком Мухамедом Филипковићем основао после разлаза са водећом муслиманском странком СДА и њеним вођом Алијом Изетбеговићем. (Milorad Ekmečić, „Historiography by the Garb only“, in *Response to Noel Malcolm's book Kosovo. A Short History, Scientific Discussion on Noel Malcolm's book "Kosovo. A Short History"* (Macmillan, London 1998, 492) (Belgrade: Institute of History of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2000))

моделе³⁵ као што су оријентализам Едварда Саида и балканизам Марије Тодорове.

Едвард Саид, палестинско-амерички научник, оријентализам види као „западни стил доминације, реструктурисања и поседовања власти над Оријентом“.³⁶ Културна и политичка доминација оправдава се схватањем Запада као политички, економски, културно, морално и цивилизацијски супериорнијег у односу на варварски и декадентни Исток. Саид је оријенталистички дискурс изучавао као „динамичку размену између индивидуалних аутора и крупнијих политичких интереса“.³⁷

Саидовим моделом надахнут је модел балканизам Марије Тодорове, премда је њено стајалиште да Балкан није Оријент, нема колонијалну прошлост и дио је европског континента. Балкан у очима већине Запада није виђен као Оријент, али ни као Европа, већ као етапа на граници Европе и Азије, али и етапа у развоју, стога се описује као „полуразвијен, полуколонијалан, полуцивилизован и полуоријенталан“.³⁸ Балканизам се стварао „постепено током два века, а кристализово се у посебан дискурс у време балканских ратова и Првог светског рата“.³⁹ Његово дубоко утемељење је у антагонизмима: Римљана и Грка у старом вијеку; православне Византије и римокатоличког Запада у средњем вијеку, муслиманске Турске и хришћанске Европе, па и православне и словенске Русије и римокатоличког и протестанског Запада, у новом вијеку. Балкан је на Западу увелико виђен као синоним за насиље, невоспитаност, варваризам. По Тодоровој „велики злочин Балкана, његов првобитни грех, јесу хици које је

³⁵ Модел је „интелектуална конструкција, која поједностављује стварност да би нагласила оно што се понавља, што је опште и типично, и што приказује у облику скупина обележја и атрибута“: (Piter Berk, *Istorija i društvena teorija* (Beograd: Equilibrium, 2002), 36)

³⁶ Edvard V. Said, *Orijentalizam* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2008), 11.

³⁷ Исто, 26; Саидов модел се уврштава у постколонијалне студије. („Historiography“ in: *New Dictionary of the History of Ideas* (Maryanne Cline Horowitz, Editor in Chief, Thomson Gale, 2005), LXXIX; Чедомир Антић, *Увод у историјске студије* (Београд: Завод за уџбенике, 2017), 89). БиХ је у вријеме аустроугарске управе (1878–1918) увелико имала колонијални статус, а и у постдејтонском периоду је земља ограниченог суверенитета.

³⁸ Marija Todorova, *Imaginarni Balkan* (Beograd: Biblioteka XX vek, 1999), 36–37, 39.

³⁹ Исто, 42.

испалио Гаврило Принцип и који су дали знак за избијање Првог светског рата. То је оставило неизбрисив траг на сваки суд о овом региону.⁴⁰

У литератури се балканизам и балканизација понекад користе као синоними, али се други појам употребљава и у прецизнијем значењу. Пол Скот Маурер, амерички новинар, изнио је у годинама након Првог свјетског рата своје виђење балканизације: „у региону где су расе безнадежно измешане, ствара се мноштво малих држава са више или мање заосталим популацијама, држава економски и финансијски слабих, склоних интригама, уплашених, завидних према суседима; те државе су сталан предмет махинације великих сила, али и насилништва сопственог становништва“.⁴¹ Стварање Југославије био је процес супротан балканизацији, али су пропасти прве Југославије 1941. године и друге Југославије 1991–1992. године виђене као потпуно оправдање значења појма. Крајем XX вијека Тодорова у књизи *Имагинарни Балкан* пише: „Један баук кружи културом Запада – баук Балкана. (...) Постоји ли иједна супарничка група коју њени противници нису оцрнили као ‚Балкан‘ или оптужили за ‚балканизацију‘? (...) Чињеницу да је Балкан описиван као ‚друго‘ у односу на Европу није потребно посебно доказивати.“⁴² У ширем контексту, пише Тодорова, „балканизација не значи једноставно уситњавање, стварање малих међусобно зараћених ентитета: она постаје синоним за дехуманизацију, деестетизацију, уништење цивилизације“.⁴³

За Милицу Бакић-Хајден, српско-америчког антрополога, балканизам је једна варијација оријентализма узрокована дуготрајном отоманском владавином која је као посљедицу оставила бројно муслиманско становништво у многим земљама.⁴⁴ Заиста, оно је већинско у Албанији и БиХ.

⁴⁰ Isto, 207.

⁴¹ Isto, 68.

⁴² Isto, 15.

⁴³ Isto, 71; Predrag Simić, „Balkan i balkanizacija – jedan vek kasnije“, *Balkanske sinteze: časopis za društvena pitanja, kulturu i regionalni razvoj*, I (3/2014): 13–28.

⁴⁴ Milica Bakić-Hayden, *Varijacije na temu „Balkan“* (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, „Filip Višnjić“, 2006), 58.

Невал Бербер у својој дисертацији о „откривању Босне у британској путописној литератури“ пише да се дискурс оријентализма између седамдесетих година XIX вијека и почетка XX вијека „подвргао утицају балканизма“. „Крајњи резултат је била слика овог Истока као културно далеке земље, са карактеристичним џамијама окићеним оријенталним мунарама, земљом којом ходају марамом покривене жене и лијени мушкарци са турбанима на главама.“⁴⁵

У западном јавном мњењу балканистичку слику Босне и Херцеговине откривали су и стварали најприје путописци и новинари, а потом су је развијали етнографи, историчари, археолози и књижевници у служби Аустро-Угарске.⁴⁶ Управа те империје у циљу што чвршћег везивања БиХ за Беч и Будимпешту наступала је као носилац цивилизаторске мисије, односно потискивања источних институција, вриједности и идеја од супериорнијих западних институција, вриједности и идеја. Бењамин Калај, поглавар БиХ од 1882. до 1903. године, идеолошку основу поменуте мисије изложио је у студији *Угарска на граници Истока и Запада*. У циљу изграђивања и истицања индивидуалности БиХ издвајањем из њеног српског, хрватског и турског окружења конструисани су „босански језик“, писмо „босанчица“, „босанска нација“, богумилски мит...⁴⁷ Калајев режим је у БиХ

⁴⁵ Neval Berber, „Unveiling Bosnia-Herzegovina in British Travel Literature (1844-1912)“ (Doctoral dissertations, Pisa: Plus-Pisa University Press, 2010), 55, 185; Neval Berber, „Откривање Босне у британској путописној литератури (1844–1912)“, *Дух Босне*, 5 (4/2010): 13, <https://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-5-no-4-2010-october/unveiling-bosnia-herzegovina-in-british-travel-literature-1844-1912/> (preuzeto: 11. 2. 2024)

⁴⁶ М. Todorova, *Isto*, 169, 204; Stijn Vervaeke, „‘Na granicama civilizovane Evrope’. Austrougarska tekstualna kolonizacija Bosne i Hercegovine (1878–1918)“, *Sveske Zaduzbine Ive Andrića*, XXVI, 24 (2007): 90–126; *Британски путници о Босни и Херцеговини у посљедњим деценијама XIX вијека*, приредио Радован Субић, (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, 2019).

⁴⁷ Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903* (Banja Luka, Srpsko Sarajevo: ANURS, 2000), 74–76, 113, 210–214, 254–260; Славенко Терзић, „Пројект ‘аустроугарског Балкана’ у Босни и Херцеговини (О идеолошким основама научних истраживања и научне пропаганде)“, у зборнику: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Међународни научни скуп 13-15. децембар 1994.* (Београд: Историјски институт САНУ, 1995), 411–414; Mark Mazower, *The Balkans: From the End of Byzantium to the Present Day* (London: Hachette, 2001), 103; Милорад Екмечић, „Сусрет цивилизација и српски однос према Европи“, у зборнику: *Огледи из историје* (Београд: Службени лист СРЈ, 2002), 314; Stevan K. Pavlowitch, *Serbia: The History behind the Name* (London: C. Hurst & Co.

забранио бројна дјела српске историографије, штампана у Београду, па и у градовима Аустро-Угарске,⁴⁸ а у оновременој штампи као и у каснијим историографским и другим радовима писано је да је политичар Бењамин Калај забранио и *Историју Срба* коју је прије доласка у БиХ написао научник Бењамин Калај. Та *Историја Срба*, по којој су у БиХ живјели народи Срби и Хрвати, није одговарала режиму у провођењу идеологије и политике „босанске нације“. Калај је ангажовао историчаре који су писали о историји Босне и „босанске нације“ лишавајући је нарочито српског карактера.⁴⁹ Калајев режим је основао Земаљски музеј у Сарајеву, а њемачко издање његове научне публикације *Гласник Земаљског музеја* дистрибуисао је у научне центре широм свијета. У Босну су позивани и широкогрудо угошћавани научници и јавне личности са Запада.⁵⁰ Сарајево, у којем је напосљетку основан и Институт за проучавање Балкана, било је један од центара аустроугарске политике подршке развоју албанског националног покрета.

Дакле, интерпретација историје БиХ аутора попут Малколма, Доније, Хора, Кармајклове и сличних има историјски континуитет који траје од XIX вијека. Тада развијене концепције негирања српског карактера БиХ касније су рециклиране, преиначаване и дорађиване у служби: великохрватског национализма, посебно у НДХ; комунистичког инаугурисања нације Муслимани; бошњачког национализма и исламизма... Сличне концепције заступане су и разрађиване и од појединих „научника“ и институција на

Publishers, 2002), 76; Robert Okey, „A Trio of Hungarian Balkanists – Bény Kállay, István Burián and Lajos Thallóczy in the Age of High Nationalism“, *The Slavonic and East European Review*, 80 (2/2002): 256–266; Драгиша Д. Васић, „Од Калаја до Пилара: „Црно-жути“ тумачи српске историје“, у зборнику: *Писци српске историје* (Гацко: СПКД „Просвјета“, 2017), 285–288.

⁴⁸ Т. Кралјаčić, *Isto*, 122–123, 140.

⁴⁹ R. Okey, „A Trio of Hungarian Balkanists...“, 259; Johann von Asboth, *Bosnien und die Herzegovina. Reisebilder und Studien* (Wien: Alfred Hölder, 1888), I; J. de Asboth, *An Official Tour through Bosnia and Herzegovina with an Account of the History, Antiquities, Agrarian Conditions, Religion, Ethnology, Folk Lore, and Social Life of the People* (London: S. Sonnenschein, 1890), V; Johann von Asboth, *Bosna i Hercegovina: putopisne slike i studije* (Sarajevo: Dobra knjiga, 2021), 21; Д. Д. Васић, „Од Калаја до Пилара...“, 281–289.

⁵⁰ Коста Херман, „Састанак археолога и антрополога у Сарајеву од 15. до 21. августа 1894“, *Гласник земаљског музеја*, VI (1894): 521–531; Aleksandar Palavestra, „Arheološki izlet u porogičnu koloniju“, *Etno-antropološki problemi*, 3 (9/2014): 669–695.

Западу. Интерпретатори на крају XX и почетку XXI вијека нису створили готово ништа оригинално, па њиховим „историјама“ можемо наћи пандане у протеклим периодима. Приступ Кети Кармајкл балканској историји подударан је са приступом њене сународнице од прије 100 година Мери Едит Дарам. Тодорова пише да се Дарамова, суочена са комплексношћу балканских друштава и односа, „држала рецепта свих Западњака који су се бавили Балканом: пронашла је љубимце“.⁵¹ Њени љубимци почетком XX вијека били су Албанци, а стољеће последице Кармајклова је изабрала Бошњаке. Заједничка им је изразита србофобија, која је увелико дериват перцепције Словена као варвара, русофобије и туркофилије, које су у континуитету, али са изузецима и повременим прекидима, карактерисале британску империјалну политику.⁵²

Кармајклова је увелико користила дјела аутора, нарочито англосаксонских путописаца, који су засновали балканистички дискурс. Међу њима је било и оних који су били туркофилски, али и словенофилски одређени. О хришћанима у БиХ са симпатијама су писали Џорџина Макензи и Паулина Ирби, Артур Еванс, Ребека Вест... Кети Кармајкл нема такве симпатије, па се ограничила на преузимање: јеловника (4) и описа пејзажа (6) из Евансовог путописа, а описа Сарајева из пера Ирбијеве (31, 120).

* * *

Прошло је довољно година да се рецензије *Сажете историје Босне* могу систематизовати. У години издања књиге студиозну критику у часопису *Croatien Studies Review* из Загреба објавио је Данијел Џино, професор на универзитету у Сиднеју (Аустралија). По критичару, који је поријеклом из БиХ, књига у подтексту има: западни балканистички дискурс и селективан фокус на наратив о сличностима у босанском друштву („босанска ци-

⁵¹ M. Todorova, Isto, 211; Шире о Дарамовој у: Slobodan G. Markovich, *British Perceptions of Serbia and The Balkans* (Paris: Dialogue, 2001), 139–144; Александар Раствојић, „Мери Дарам о Србима“, *Историјски часопис*, LI (2004): 129–155.

⁵² M. Todorova, Isto, 173, 179; Душан Т. Батаковић, „Нови ревизионизам и стари стереотипи? ...“, 149–171; Miloš Ković, “Saznanje ili namera: Savremena svetska istoriografija o Srbima u 19. veku”, *Sociologija* LIII/4 (2011), 401–416; Miloš Ković, „Imaging the Serbs: Revisions in the Recent Historiography of Nineteenth-century Serbian History“, *Balkanica*, XLIII, 43 (2012): 325–346.

визација“ и „менталитет“) кроз историју уз истовремено занемаривање његових разлика, а на основу којих су се формирале три нације. Српска и хрватска историографија углавном инсистирају на разликама између муслиманске/бошњачке, српске и хрватске компоненте историје БиХ, пише Џино, док муслиманска/бошњачка историографија инсистира, у складу са циљевима националне политике подржане са Запада и из исламског свијета, на сличностима пројектујући данашње границе БиХ и одлике њеног мултиконфесионалног друштва дубоко у прошлост. Џино је у наслову критике *Imagining „Bosnia“* парафразирао наслов познате књиге *Imagining the Balkans* Марије Тодорове. Омаловажавајући балканистички дискурс БиХ су, по Џину, првобитно стварали западни путописци у XIX и почетком XX стољећа, а Кармајклова га је уградила у своју књигу опширним и некритичким цитатима путописа. Драстичан примјер који се истиче у критици је објашњење имена Сарајева. (26) Кармајклова наводи 1550. годину као први помен града под италијанским именом Serraglio како је забиљежио венецијански путописац Катарино Зено, пропуштајући да у балканским изворима нађе турску ријеч сарај из које је настало име града и његов помен знатно прије 1550. године. Џино тврди да је Кармајклова из генетичких истраживања Дамира Марјановића и других користила само оно што иде у прилог њеној тези о „босанској цивилизацији“, а оно што не иде у прилог тој тези једноставно је прећутала. Тенденциозност у комбинацији с чињеничним, језичким, па чак и техничким грешкама Кармајклове, наводи Данијела Џину на закључак да се заправо не ради о историји БиХ и да књига може послужити једино за истраживање западне перцепције ове земље.⁵³

У Сарајеву *Сажета историја Босне* нити је преведена, нити је представљена. Једино је Хамза Прељевић, политиколог са турско-бошњачког Интернационалног универзитета у Сарајеву, 2017. године објавио приказ у часопису *Insight Turkey* из Истанбула. У књизи није уочио било какву грешку. Замјерио је ауторки недовољно бављење историјом средњовјековне Босне јер се, по њему, културно-историјско наслеђе не може разумјети

⁵³ D. Dzino, *Isto*, 141–159.

без „Цркве босанске и богумилства које се посматра као аутохтони босански феномен и које лежи у срцу бошњачког национализма“. Критикује Кармајклову што није објаснила зашто је назив Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца дискриминишући по БиХ. Прељевић приказујући дио књиге о БиХ под влашћу НДХ, не наводећи ништа негативно за ту фашистичку творевину, тврди: „Интересантно, Бошњаци су уживали више права у НДХ него у краљевској Југославији.“⁵⁴

Оскар Рогинер у приказу штампаном исте године на страницама часописа *Südosteuropa* из Граца ниже углавном флоскуле у којима хвали Кармајклину књигу без иједног критичког тона.⁵⁵ Он, као и Прељевић, нема објављених радова о историји БиХ.

Марко Атила Хор у приказу *Сажете историје Босне* објављеном 2019. године у *English Historical Review*, најстаријем британском историјском часопису, истиче компетентност ауторке, изузетно познавање „регионалног“ културног стваралаштва и њену обраду културне историје Босне. Он тврди да је Кармајклова, за разлику од многих, избјегла „балканистичке стереотипе и писала о Босни и њеном народу истанчано и са поштовањем“. Таквој оцјени противрјечи Хорова замјерка на коришћењу првенствено литературе на енглеском језику, уз истовремено изостављање дјелâ домаћих аутора. Он пише да се не види Кармајклина усвојеност сазнања домаћих аутора и када она у научном апарату књиге наводи њихове радове. Хор под домаћим ауторима мисли на представнике бошњачке историографије, поименице наводећи Мустафу Имамовића и Мехмедалију Бојића. По њему, неразрађен је садржај политичке историје у књизи. Дијелећи са ауторком изразито пробошњачку перспективу, он јој замјера: непрепознавање приоритета; „хронолошку конфузију“; бројне грешке и пропусте; изостављање или недовољно истицање историјских улога појединих личности (Бранко

⁵⁴ Hamza Preljević, „A Concise History of Bosnia. By Cathie Carmichael United Kingdom: Cambridge University Press, 2015, 242 pages, \$88.00 (hbk), ISBN: 9781107016156“, *Insight Turkey*, 19(1) (September 2017): 228–301.

⁵⁵ Oskar Roginer, „Cathie Carmichael, A Concise History of Bosnia, Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 221 pp., ISBN 978-1-107-60218-2, £19.99“, *Südosteuropa* 65 (2/2017): 437–448.

Микулић, Хамдија Поздерац, Џемал Биједић), збивања (аутономни покрети, прве политичке партије, ЗАВНОБиХ, судски процес Алији Изетбеговићу и другима, афера „Агрокомерц“), као и периода послје 1995. године. Хор закључује да је *Сажета историја Босне*, с обзиром на кредибилитет аутора и престиж издавача, увелико „пропуштена прилика“.⁵⁶

Продавци *Сажете историје Босне* у њену рекламу укључили су похвале више научника. То су: антрополог са Универзитета у Стокхолму (Шведска) Ивана Мачек, поменути историчар Дејан Ђокић, историчар са Универзитета Сјеверна Дакота (САД) Џон Кокс, историчар са Универзитета у Саутемптону (Велика Британија) Марк Корнвол и истраживач са Универзитета Ваикато (Нови Зеланд) Абдулах Друри. Дејан Ђокић тврди да је Кармајклова написала приступачну историју Босне и Херцеговине, избјегавши високополитизован фокус њених претходника, те да њену књигу треба читати свако ко се интересује за овај дио свијета.⁵⁷

* * *

Историчара од предмета његовог рада дијели временска дистанца, стога је он странац међу људима у времену које истражује. Иностранци историчар је двоструки странац: у времену и у простору. Он има, међутим, већу прилику у односу на домаће историчаре да предмету свог истраживања приступи непристрасно. Британска историчарка Кети Кармајкл у *Сажетој историји Босне* пружену прилику није искористила. Пишући историје земље у којој су присутне дубоке и болне подјеле у друштву и релативно чести конфликти сврстала се на једну страну. Са те позиције, усвојивши оријенталистички и балканистички дискурс селектовала је литературу на основу које је писала, ослањајући се увелико на путописе егзотичне земље, на „научна дјела“ аутора у којима су ставови и тезе подударни са политикама које су водили центри политичке и културне моћи са Запада.

⁵⁶ Marko Attila Hoare, „A Concise History of Bosnia, by Cathie Carmichael (Cambridge: Cambridge U.P., 2015; pp. xxii + 221. £21.99)“, *English Historical Review*, CXXXIV, 568 (June 2019): 770–771.

⁵⁷ <https://www.amazon.ca/Concise-History-Bosnia-Cathie-Carmichael/dp/1107016150#> (преузето 31. 5. 2024)

Конечан резултат је историјски ревизионизам, тј. политички мотивисано прекрајање историјских збивања, појава, процеса, идеја и структура. У име имагинарне „босанске цивилизације“ ауторка је дехуманизовала као варваре цијеле народе, првенствено Србе (у мањој мјери Хрвате). Бројне, разноврсне и крупне грешке учиниле су да књига није добро прихваћена ни код оних о којима је са симпатијама писала и од оних који дијеле њен дискурс.

Издавач Кембриџ јуниверсити прес своју едицију сажетих историја намијенио је студентима и широј читалачкој публици. Заиста, у ту сврху *Сажета историја Босне* ауторке Кети Кармајкл може послужити, али не као вјеродостојно сазнање о историји лијепе и несрећне земље, већ као одличан примјер за упознавање са ревизионистичком и балканистичком интерпретацијом њене историје.

Литература

- Чедомир Антић, *Увод у историјске студије* (Београд: Завод за уџбенике, 2017).
- Johann von Asboth, *Bosnien und die Herzegowina. Reisebilder und Studien* (Wien: Alfred Hölder, 1888); J. de Asboth, *An Official Tour through Bosnia and Herzegovina with an Account of the History, Antiquities, Agrarian Conditions, Religion, Ethnology, Folk Lore, and Social Life of the People* (London: S. Sonnenschein, 1890); Johann von Asboth, *Bosna i Hercegovina: putopisne slike i studije* (Sarajevo: Dobra knjiga, 2021).
- Jovo Bakić, *Jugoslavija: razaranje i njeni tumači* (Beograd: Službeni glasnik, 2011).
- Milica Bakić-Hayden, *Varijacije na temu „Balkan“* (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, „Filip Višnjić“, 2006).
- Nikica Barić, „Kozara 1942. – sudbina zarobljenika, civila i djece“, *Pilar – Časopis za društvene i humanističke studije*, XI, 22 (2/2016): 53–111.
- Душан Т. Батаковић, „Нови ревизионизам и стари стереотипи? Историографија о Србима и Србији након 1991. године“, *Глас CDXXVIII Српске академије наука и уметности Одељење историјских наука*, 18 (2018): 149–171.

- Neval Berber, „Unveiling Bosnia-Herzegovina in British Travel Literature (1844-1912)“ (Doctoral dissertations, Pisa: Plus-Pisa University Press, 2010).
- Neval Berber, „Otkrivanje Bosne u britanskoj putopisnoj literaturi (1844–1912)“, *Duh Bosne*, 5 (4/2010), <https://www.spiritofbosnia.org/bs/volume-5-no-4-2010-october/unveiling-bosnia-herzegovina-in-british-travel-literature-1844-1912/> (preuzeto: 11. 2. 2024).
- Max Bergholz, *Nasilje kao generativna sila: identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici* (Sarajevo, Zagreb: Buybook, 2018).
- Piter Berk, *Istorija i društvena teorija* (Beograd: Equilibrium, 2002).
- Jeremy Black, Donald D. MacRaild, *Studying History* (Hong Kong: Palgrave Macmillan, 2000); Džeremi Blek, Donald M. Mekrejld, *Izučavanje istorije* (Beograd: Clio, 2007).
- Ivo Bojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba* (Sarajevo: ANUBiH, Djela, knj. LXVI, Centar za balkanološka istraživanja, knj. 6, 1988).
- Британски путници о Босни и Херцеговини у посљедњим деценијама XIX вијека*, приредио Радован Субић, (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, 2019).
- Драгиша Д. Васић: „Муслиманска/бошњачка историографија о устанку Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878.“, у *Зборник радова Устанак Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878. године (Поводом 140 година од подизања устанка)* (Бањалука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, 2016), 45–63.
- Драгиша Д. Васић, „Од Калаја до Пилара: ‚Црно-жути‘ тумачи српске историје“, у зборнику: *Писци српске историје* (Гацко: СПКД „Просвјета“, 2017), 280–306.
- Драгиша Д. Васић, „Модерно истраживање микроисторије на примјеру ‚једне балканске заједнице‘ између научног сазнања и ‚идеолошке склоности и политичке лојалности‘“, у зборнику: *Квантитативна и квалитативна истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама – стање и перспективе* (Бања Лука: АНУРС, 2023), 165–189.
- Stijn Vervaeke, „‘Na granicama civilizovane Evrope’: Austrougarska tekstualna kolonizacija Bosne i Hercegovine (1878–1918)“, *Sveske Zaduzbine Ive Andrića*, XXVI, 24 (2007): 90–126.
- Dejan Djokić, *A Concise History of Serbia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2023); Dejan Đokić, *Istorija Srbije. Od ranog srednjeg veka do danas* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2023).
- Robert J. Donia, John V. A. Jr. Fine, *Bosna i Hercegovina: Iznevjerena tradicija* (Sarajevo: Institut za istoriju, 2011).

- Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, 2 (Београд: Просвета, 1989).
- Milorad Ekmečić, „Shorter History (Noel Malcolm, Bosnia. A Short History. Macmillan, London 1994, pp 332)“, *Dialogue*, 15, (4/1995): 52–58.
- Milorad Ekmečić, „Historiography by the Garb only“, in *Response to Noel Malcolm’s book Kosovo. A Short History, Scientific Discussion on Noel Malcolm’s book “Kosovo. A Short History”*(Macmillan, London 1998, 492) (Belgrade: Institute of History of the Serbian Academy of Sciences and Arts, 2000)
- Милорад Екмечић, „Сусрет цивилизација и српски однос према Европи“, у зборнику: *Огледи из историје* (Београд: Службени лист СРЈ, 2002).
- „Етничка обилјежја становништва Босне и Херцеговине, Попис становништва, домаћинстава, станова и пољопривредних газдинстава“, *Статистички билтен*, 22 (Sarajevo: Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, oktobar/listopad 1993), 12; <https://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=2> (преузето 13. 2. 2024).
- Marica Karakaš Obradov, „Доброvoljna i prisilna preseljenja u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata i poraća“ (Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji, 2011).
- Marijeta Šašel Kos, *Appian and Illyricum* (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2005).
- Miloš Ković, “Saznanje ili namera: Savremena svetska istoriografija o Srbima u 19. veku”, *Sociologija* LIII/4 (2011), 401–416; Miloš Ković, „Imaging the Serbs: Revisions in the Recent Historiography of Nineteenth-century Serbian History“, *Balkanica*, XLIII, 43 (2012): 325–346.
- Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903* (Banja Luka, Srpsko Sarajevo: ANURS, 2000).
- Предраг Лозо, „Република Српска – име, догађаји и историјски процеси“, *Српски историјски часопис*, 3/4 (2021): 164–193.
- Domenico Losurdo, *Historijski revizionizam: Problemi i mitovi* (Zagreb: Prosvjeta, 2017).
- Noel Malcolm, *Bosnia. A Short History* (New York: New York University Press, 1994); Noel Malcolm, *Bosna: Kratka povijest* (Sarajevo: Buybook, 2000).
- Noel Malcolm, *Kosovo: Kratka povijest* (Sarajevo: Dani, 2000).
- Slobodan G. Markovich, *British Perceptions of Serbia and The Balkans* (Paris: Dialogue, 2001).
- Mark Mazower, *The Balkans: From the End of Byzantium to the Present Day* (London: Hachette, 2001).
- Slobodan Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941–1945. godine* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1981).

- Zoran Milutinović, *Bitka za prošlost: Ivo Andrić i bošnjački nacionalizam* (Beograd: Geopoetika, 2018).
- Robert Okey, „A Trio of Hungarian Balkanists – Bény Kállay, István Burián and Lajos Thallóczy in the Age of High Nationalism“, *The Slavonic and East European Review*, 80 (2/2002): 256–266.
- Nikola Ožegović, „Zemljotres u Banjaluci i Bosanskoj Krajini 1969. godine“, *Istorija 20. veka*, 40 (2/2022): 495–512.
- Stevan K. Pavlowitch, *Serbia: The History behind the Name* (London: C. Hurst & Co. Publishers, 2002).
- Aleksandar Palavestra, „Arheološki izlet u pograničnu koloniju“, *Etno-antropološki problemi*, 3 (9/2014): 669–695.
- Hamza Preljević, „A Concise History of Bosnia. By Cathie Carmichael United Kingdom: Cambridge University Press, 2015, 242 pages, \$88.00 (hbk), ISBN: 9781107016156“, *Insight Turkey*, 19(1) (September 2017): 228–301.
- Александар Растовић, „Мери Дарам о Србима“, *Историјски часопис*, LI (2004): 129–155.
- Oskar Roginer, „Cathie Carmichael, A Concise History of Bosnia, Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 221 pp., ISBN 978-1-107-60218-2, £19.99“, *Südosteuropa* 65 (2/2017): 437–448.
- Edvard V. Said, *Orijentalizam* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2008).
- Predrag Simić, „Balkan i balkanizacija – jedan vek kasnije“, *Balkanske sinteze: časopis za društvena pitanja, kulturu i regionalni razvoj*, I (3/2014): 13–28.
- Miroslav Svirčević, „Robert J. Donia & John V. A. Fine, Jr., Bosnia and Hercegovina. A Tradition Betrayed, New York: Columbia University Press, 1994. Pp. 318. Robert J. Donia, Sarajevo: A Biography. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006, pp. 435“, *Balkanica*, XXXVIII (2008): 277–283.
- Miroslav Svirčević, „Philip J. Cohen, Serbia’s Secret War: Propaganda and the Deceit of History. Texas A & M University Press, 1996, pp. 264.“, *Balkanica*, XLII (2011): 222–233.
- Славенко Терзић, „Пројект ‚аустроугарског Балкана‘ у Босни и Херцеговини (О идеолошким основама научних истраживања и научне пропаганде)“, у зборнику: *Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Међународни научни скуп 13-15. децембар 1994.* (Београд: Историјски институт САНУ, 1995), 411–414.
- Marija Todorova, *Imaginarni Balkan* (Beograd: Biblioteka XX vek, 1999).

- Коста Херман, „Састанак археолога и антрополога у Сарајеву од 15. до 21. августа 1894“, *Гласник земаљског музеја*, VI (1894): 521–531.
- „Historiography“ in: *New Dictionary of the History of Ideas* (Maryanne Cline Horowitz, Editor in Chief, Thomson Gale, 2005), LXXIX.
- Marko Attila Hoare, „A Concise History of Bosnia, by Cathie Carmichael (Cambridge: Cambridge U.P, 2015; pp. xxii + 221. £21.99)“, *English Historical Review*, CXXXIV, 568 (June 2019): 770–771.
- Marko Attila Hoare, *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu* (Zenica: Vrijeme, 2019).
- Cathie Carmichael, *Ethnic Cleansing in the Balkans: Nationalism and the Destruction of Tradition* (London, New York: Routledge), 2002.
- Cathie Carmichael, *A Concise History of Bosnia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).
- E. H. Carr, *What is History?* (Penguin Books UK, Second Edition, 1987); Edvard Halet Kar, *Šta je istorija?* (Čačak – Beograd: Gradac, 2001).
- Danijel Dzino, „Imaging ‚Bosnia‘: Review of C. Carmichael, *Concise History of Bosnia*“, *Croatian Studies Review* 11 (2015), 141–159.
- Bogoljub Šijaković, *Kritika balkanističkog diskursa: Prilog fenomenologiji „drugosti“ Balkana* (Nikšić: Jasen, 2000); Bogoljub Šijaković, *A Critique of the Balkanistic Discourse: Contribution to the Phenomenology of Balkan Otherness* (Toronto: Serbian Literary Company, 2004).
- Rebecca West, *Black Lamb and Grey Falcon: The Record of a Journey through Yugoslavia in 1937* (London: Macmillan & Co. Ltd, 1946).

Dragiša D. Vasić

A MISSED HISTORY OF BOSNIA (AND HERZEGOVINA)

PUBLISHED IN CAMBRIDGE AND ITS REVIEWS

Summary: *A Concise History of Bosnia by the British historian Cathie Carmichael is part of a series of concise histories mostly of countries from all around the world published by the prestigious publisher Cambridge University Press. A professor at the University of East Anglia, writing about the histories of complex countries marked by deep societal divisions and relatively frequent conflicts, she has taken a stance. From that position, adopting orientalist and balkanist discourse, she selected literature based on which she wrote, heavily relying on travelogues of exotic countries and “scientific works” by authors whose views and theses align with the policies pursued by centers of political and cultural power in the West. The final outcome is historical revisionism – politically motivated reshaping of historical events, phenomena, processes, ideas, and structures. In the name of an imaginary “Bosnian civilization”, the author has dehumanized entire peoples, primarily Serbs, and to a lesser extent Croats, portraying them as barbarians. Numerous, diverse, and significant errors have caused the book to be poorly received, both by those sympathetically portrayed and those who share her discourse.*

The publisher has intended their edition of concise histories primarily for students and the broader reading public. Indeed, for this purpose, A Concise History of Bosnia can be useful, but not as a reliable source of knowledge about the history of this unfortunate and beautiful country, instead, it serves as an excellent example for understanding revisionist and balkanistic interpretations of its history.

Key words: *Cathie Carmichael, errors, “Bosnian civilization”, balcanism, historical revisionism.*